

**Umjetnički dodiri
Istoka i Zapada**

XVIII. DANI CVITA FISOVIĆA
Orebić, 4. – 7. listopada 2023.

Organizatori skupa:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti
Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske

Organizacijski odbor:

dr. sc. Josip Belamarić
dr. sc. Sandi Bulimbašić
dr. sc. Dragan Damjanović
akademik Igor Fisković
dr. sc. Jasenka Gudelj
dr. sc. Ana Marinković
dr. sc. Predrag Marković
dr. sc. Milan Pelc
dr. sc. Danko Šourek

**STALNO POKROVITELJSTVO VII. RAZREDA ZA LIKOVNE UMJETNOSTI
HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI**

Znanstveni skup
XVIII. DANI CVITA FISKOVIĆA

UMJETNIČKI DODIRI
»ISTOKA« I »ZAPADA«

Orebić, 4. – 7. listopada 2023.

program i knjižica sažetaka

PROGRAM

4. listopada 2023. (srijeda)

dolazak i prijem sudionika (Hotel Grand Azur, Orebić, Petra Krešimira IV., 107)

18:00 sati: OTVARANJE SKUPA (Pomorski muzej Orebić, Trg Mimbeli 12)

Pozdravi:

predstavnici Dubrovačko-neretvanske županije i Općine Orebić

Uvodne riječi:

Igor Fisković, *Dvadeset pet godina znanstvenog skupa »Dani Cvita Fiskovića«*

Predrag Marković, *»Dani Cvita Fiskovića« – jučer, danas, sutra*

18:30 – 20:00 sati: predstavljanje novih knjiga i izdanja vezanih za temu skupa;
predstavljanje novog broja časopisa *Peristil*

5. listopada 2023. (četvrtak)

IZLAGANJA (Pomorski muzej Orebić, Trg Mimbeli 12)

08:30 – 09:50 sati (predsjedavajući: **Nikola Jakšić**):

Mladen Ančić, *Krugovi koji se preklapaju: Bizantska Dalmacija – stvarnost i mit*

Miljenko Jurković; Palmira Krleža, *Umjetnost istočnog Jadrana od 6. do 12. stoljeća između Istoka i Zapada*

Ana Marinković; Trpimir Vedriš, *Karika koja nedostaje: Rimski kultovi na istočnom Jadraniu između ranobizantskog perioda i Aachenskog mira*

R A S P R A V A

– stanka (15 min) –

10:20 – 11:50 sati (predsjedavajući: **Ivan Alduk**):

Ivan Josipović, *Majstor zadarskih ambona i šira zadarska okolica u kontekstu političkih previranja između Istoka i Zapada početkom 9. stoljeća*

Miljenko Jurković; Goran Bilogrivić; Ivor Kranjec, *Novootkrivena dvoapsidalna crkva na otoku Rabu: redefiniranje geostrateškog položaja otoka u vremenu franačke ekspanzije?*

Ivan Basić, *Slavenstvo i romanstvo na natpisu iz Stona: prozopografske i epigrafičke crtice*

Ivana Tomas, *O srednjovjekovnoj kamenoj opremi elafitskih crkava*

R A S P R A V A

– stanka za ručak –

14:30 – 15:30 sati (predsjedavajuća: Ivana Tomas):

Marinko Tomasović, *Umjetnost bizantskog kruga očitovana predmetima umjetničkog obrta i drugih proizvoda istočnomediteranskih radionica nadenih u Makarskom primorju*

Maja Zeman, *»Inspirativni«, »implementirani« ili »prisvojeni« Istok – kamena plastika dubrovačke katedrale kao odraz povijesnih i umjetničkih mijena 12. – 14. stoljeća.*

Rosana Ratković, *Zidne slike dalmatinskog majstora u kraljevskoj kapeli u Bobovcu*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

15:50 – 16:50 sati (predsjedavajući: Predrag Marković):

Jasmina S. Ćirić, *Nomen est Omen: fra Vita, Povratak vida i simbolika krštenja na južnom portalu samostana Visoki Dečani*

Ana Mišković, *Utjecaj Istoka i Zapada na sjevernim i južnim stranama zadarskih svetišta*

Nikola Jakšić, *Odjeci bizantske tradicije i zapadnjačke stilske inovacije u koralima zadarskih franjevac*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

17:20 – 18:30 sati (predsjedavajući: Ivan Basić):

Tatjana Mićević Đurić, *Slikarstvo i ideologija/identitet na primjerima bokokotorskog srednjovjekovnog zidnog slikarstva*

Emma Mazrak, *Obelisk/nišan iz Gornjih Bakića kod Olova*

Majna Parijez, *Utjecaj umjetnika iz Primorja na umjetničko stvaralaštvo popa Strahinje iz Budimlja*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

19:00 sati: Predstavljanje zbornika »Žene u/o umjetnosti«: zbornik XVII. Dana Cvita Fiskovića (urednice: Jasenka Gudelj; Ana Marinković)

Izložba skulptura slikara Emila Bobanovića Ćolića (crkva Navještenja Blažene Djevice Marije)

Večera za sudionike

6. listopada 2023. (petak)

IZLAGANJA (Pomorski muzej Orebić, Trg Mimbeli 12)

9:00 – 10:00 sati (predsjedavajuća: Nina Kudiš):

Petar Strunje, *Muslimanski prostori na katoličkome Jadranu u ranome novom vijeku*

Darka Bilić, *O kompleksu Jusufa Maškovića u Vrani*

Frane Prpa, *Pitanje ubikacije »carske džamije« i džamije Šahin-age Terzibalića u Drmišu*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

10:30 – 11:50 sati (predsjedavajuća: Ivana Prijatelj Pavičić):

Nina Kudiš, *Serija portreta osmanskih sultana iz radionice Paola Veronesea i njezine kopije*

Dragan Damjanović, *Bizantska tehnika – zapadnjačka poduzeća: mozaici u Hrvatskoj u 19. stoljeću*

Silva Kalčić, *Vlaho Bukovac, između zapadnog identiteta i blizine Orijenta*

Dragan Čihorić, *Karlo Mijić. Bosna ili Dalmacija?*

R A S P R A V A

– stanica za ručak –

15:00 – 16:00 sati (predsjedavajući: Dragan Damjanović):

Antun Baće, *Vila Čingrija na Boninovu u Dubrovniku – orijentalizam u službi politike i ideologije?*

Ivana Prijatelj Pavičić; Maciej Czerwiński, *Miroslav Krleža, izložba Zlato i srebro Zadra i ideje o pozicioniranju između Istoka i Zapada*

Lovorka Magaš Bilandžić, *Između Istoka i Zapada – časopis Jugoslavija: jugoslavenski turizam i kreiranje medijske slike Kraljevine SHS/Jugoslavije između dva svjetska rata*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

16:30 – 17:30 sati (predsjedavajuća: Darka Bilić):

Vesna Lovrić Plantić, *Europski satovi u Osmanskom Carstvu*

Patricija Počanić; Marija Perkec, *Plastika i modernost u socijalističkoj Jugoslaviji: uloga plastike u umjetnosti i svakodnevici između Istoka i Zapada*

Marin Ivanović, *Slikarstvo Marka Ivana Rupnika u hrvatskim i bosanskohercegovačkim crkvama*

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

18:00 – 18:40 sati (predsjedavajuća: Lovorka Magaš Bilandžić):

Srdan Beck; Irena Šimić, *Između antike i romanike – ranosrednjovjekovna arhitektura kroz pisane izvore i fotografiju Nenada Gattina**

Bojan Krištofić, *Performans Bijela soba Kužla glumišta u međuodnosima zapisa i sjećanja**

* izlaganja doktoranada doktorskog studija Povijest umjetnosti, kulturna baština i vizualna kultura (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti)

R A S P R A V A

– stanica (15 min) –

19:00 sati: Predstavljanje aktivnosti iz područja povijesti umjetnosti Sveučilišta u Mostaru (Marin Ivanović)

19:30 sati: Predstavljanje postera dobitnika nagrade za najbolji diplomski rad Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske (Lucija Burić; Karla Čudina; Karla Despot; Lora Rajčić)

7. listopada 2023. (subota)

09:00 – 12:30 sati: stručni obilazak okolice Orebića (vodstvo: Igor Fisković)

– Ispraćaj sudionika i gostiju skupa –

Sažeci izlaganja

prof. dr. sc. **Mladen Ančić**

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest

Krugovi koji se preklapaju: Bizantska Dalmacija – stvarnost i mit

Pojam »Bizantska Dalmacija« dio je tradicije hrvatske moderne historiografije od vremena njezina nastanka kroz djela Franje Račkoga te se održava sve do danas. Pod njim se zamišlja konfiguracija političke moći koja obuhvaća nekoliko izoliranih točki (»gradova« s njihovim neposrednim okruženjem) na istočnojadranskoj obali i sučelne otoke, područje koje je dakle ostalo pod izravnom vlašću Konstantinopola nakon što su Slaveni, a potom i Hrvati ovladali zaleđem te obale početkom 7. stoljeća. Ta je konfiguracija opstala u takvu obliku, kako je to zamišljao Franjo Rački, a prihvaća i najveći dio današnjih hrvatskih povjesničara koji se bave tim razdobljem, sve do druga polovice 11. stoljeća.

Cijela ta konstrukcija počiva najvećim dijelom na sedam poglavlja (u novije doba se ta cjelina naziva »balkanskim«, odnosno »dalmatinskim dossierom«) djela poznatog pod nazivom *De administrando imperio* što se uobičajeno (no bez uvjerljivih razloga) pripisuje caru Konstantinu VII. Porfirogenetu. Jedan od mogućih opisa istočnojadranskoga prostora koji se može izlučiti iz *De administrando* ... na neobičan je način u stanovitoj mjeri korespondirao s političkim i društvenim prilikama kakve su vladale na tome prostoru u drugoj polovici 19. stoljeća. Iz toga je Franjo Rački izveo dalekosežne zaključke te oblikovao narativ najranijega razdoblja hrvatske nacionalne povijesti koji je u kasnijim vremenima doživio gotovo beznačajne promjene.

U ovoj prigodi ću pokazati kako se pojam »Bizantska Dalmacija«, no u drugačijem značenju od onoga koji mu je pridavao Franjo Rački, može koristiti samo za razdoblje od prve polovice 7. do druge polovice 9. stoljeća, kad je definitivno nestalo efektivne bizantske vlasti na istočnojadranskoj obali sjeverno od Dubrovnika. Argumenti za takvo tumačenje, oslonjeno i na usporedbu sa stanjem u drugim područjima na zapadnim rubovima Bizantskoga Carstva (jug Italije, Sicilija, Sardinija, Ravenna i Veneto), potiču iz rezultata do kojih je u novije doba došla skupina autora (Nikola Jakšić, Ante Milošević, Maja Zeman, Danijel Džino) koji su svojim istraživanjima dokazali kontinuitet oblika društvene organizacije na širem prostoru zaleđa istočnojadranske obale.

dr. sc. **Antun Baće**, viši stručni savjetnik – konzervator
Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne
baštine
Konzervatorski odjel u Dubrovniku

Vila Čingrija na Boninovu u Dubrovniku – orijentalizam u službi politike i ideologije?

U travnju 1914. godine, svega nekoliko mjeseci pred početak Velikog rata, dubrovački gradonačelnik Melko Čingrija s obitelji seli u svoju novu vilu na Boninovu. Dok se stara obiteljska kuća nalazila u središtu povijesne jezgre grada, nova je smještena na razmeđu Dubrovnika, Gruža i Lapada, odnosno na granici tadašnjeg gradskog područja i njegovih prigradskih zona, koje će tek u narednom razdoblju biti postupno inkorporirane u novu urbanu cjelinu. Vlasnik će posjed, smješten na uzmorskoj strmini, uređivati više desetljeća, opremajući vrtove vrijednom kamenom plastikom prikupljenom s raznih lokaliteta Dubrovnika, kombinirajući je s novim, kupljenim ili naručenim elementima. Nova se, pak, kuća iz onodobne lokalne produkcije izdvaja svojim arhitektonskim oblikovanjem, prije svega asimetričnom tlocrtnom organizacijom i inovativnom prostornom dispozicijom, no i za Dubrovnik potpuno neuobičajenim korištenjem orijentalizirajućih motiva na pročeljima.

Sve navedeno – izbor lokacije, vrtno-arhitektonska koncepcija posjeda, prostorna dispozicija kuće te njena morfolologija – može se na prvi pogled doimati kao plod slučaja ili provincijske zaostalosti. No u razdoblju koje je i u okvirima zapadne civilizacije obilježeno stilskim pluralizmom i raznorodnim traženjima na razmeđu dviju povijesnih i umjetničkih epoha, eklekticizam vile Čingrija, prožet utjecajima Istoka, interpretirat će se kao elokventni politički i kulturni manifest njenog tvorca, u kojem se očituju i šire tendencije imanentne duhu vremena i sredine.

izv. prof. dr. sc. **Ivan Basić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Odsjek za povijest

Slavenstvo i romanstvo na natpisu iz Stona: prozopografske i epigrafičke crtice

Ranosrednjovjekovni natpis na reljefno ukrašenoj kamenoj gredi pronađen 1953. godine pored crkve sv. Mihajla nad Stonom urodio je bogatom historiografskom produkcijom već u prvom desetljeću po pronalasku, s diskusijama koje su trajale sve do kraja 1960-ih godina (C. Fisković, B. Gabričević, Lj. Karaman, J. Kovačević, J. Lučić, I. Ostojić, D. S. Popović, M. Vego, F. Vlašić), povremeno nastavljanima i kasnije. Istraživane su kako njegova epigrafička, tako i likovna komponenta (M. Jurković), pri čemu je pažnju u prvom redu privlačio tekst, sa spomenom osobnog imena *Michael*. Kratki natpis vezivao se tako s arhanđelom Mihaelom kao nebeskim zaštitnikom, ali su kao alternativa predlagana i drugačija čitanja, poistovjećujući donatora natpisa s nekoliko istoimenih vladara užega humskog (Mihajlo Višević, prva polovina 10. st.) ili širega dukljanskog područja (Mihajlo Vojislavljević, druga polovina 11. st.). Sve tri mogućnosti u različitim su pak kontekstima vezivane uz etape izgradnje eponimne crkve sv. Mihajla. U skladu s promjenjivim tumačenjima mijenjala se i kronologija natpisa. U ovom izlaganju podastrijeti će se još jedan prijedlog čitanja i rekontekstualizacije epigrafičkog teksta, u nastojanju da se učvrste kronologija i kulturološka pozadina natpisa.

Srđan Beck

samostalni istraživač, Zagreb

*Doktorski studij povijesti umjetnosti, kulturne baštine i vizualne kulture,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Irena Šimić, viša stručna suradnica

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

*Doktorski studij povijesti umjetnosti, kulturne baštine i vizualne kulture,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Između antike i romanike – ranosrednjovjekovna arhitektura kroz pisane izvore i fotografiju Nenada Gattina

Izlaganje donosi pregled teorijske misli o ranosrednjovjekovnoj arhitekturi na istočnoj obali Jadrana, od prvih sinteza Ljube Karamana i geneze Milana Preloga do recentnih promišljanja o postanku predromaničke arhitekture i suvremenih metodologija istraživanja geneze ovog tipološkog korpusa na prostorima današnje Hrvatske. Neki su teorijski doprinosi ostali nezasluženo zanemareni, pa tako i pojedini aspekti istraživanja Mladena Pejakovića, čija se progresivnost očitava tek u međunarodnim istraživanjima u kojima se proteklih dva desetljeća počinje primjenjivati isti pristup u izučavanju rano-srednjovjekovne arhitekture i arhitekture srednjeg bizantskog doba. Njegova su nastojanja pak nerazdruživa od višegodišnje terenske suradnje s majstorom fotografije Nenadom Gattinom, koja je rezultirala fotomonografijom *Starohrvatska sakralna arhitektura* (Zagreb, 1982.), objavljenom nastavno na izložbu *Svjetlo i prostor u starohrvatskom graditeljstvu* (Umjetnički paviljon, Zagreb, 1978.) i niz suradnji na djelima značajnima za razumijevanje ranosrednjovjekovne arhitekture na istočnoj obali Jadrana. Utoliko, izlaganje predočava vezu između dvojice autora – obojice majstora razumijevanja svijetla i njegove uloge u arhitekturi.

dr. sc. **Darka Bilić**, znanstvena suradnica
Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

O kompleksu Jusufa Maškovića u Vrani

U fokusu izlaganja je najznačajnija osmanska građevina u Dalmaciji sagrađena sredinom 17. stoljeća na obali Vranskog jezera. U literaturi je, kao i u povijesnim izvorima, odavno prepoznata kao han ili karavansaraj – konačište za putnike i trgovce te kao moguća rezidencija njezinog naručitelja Jusufa Maškovića. Namjera je nanovo sagledati i analizirati oblikovne značajke pojedinih dijelova kompleksa u sklopu regionalne i šire osmanske arhitekture te ponuditi reinterpetaciju njihove izvorne namjene.

izv. prof. dr. sc. **Dragan Čihorić**

Akademija likovnih umjetnosti u Trebinju

Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Karlo Mijić. Bosna ili Dalmacija?

Predstavljena na Šestoj jugoslovenskoj izložbi u Novom Sadu, 1927. godine, slika *Drina* Karla Mijića, tada sarajevskog slikara, odudarala je od općeg stereotipa kojim je Bosna označavana kao orijentalistički izuzetak opterećen nasljeđem, kostimom, specifičnom arhitekturom i moralnim kodovima. Mijić je, naprotiv, umjesto nečega što bi bilo prepoznatljivo unutar kompleksnog termina *Landschaft*, na platno smjestio do geološko-topografskih i herbalnih činjenica ogoljen pejzaž. Implikacije takvog postupka mnogobrojne su i vrlo suptilne. Kritičar spomenute izložbe, Milan Kašanin, u pozadini rada prepoznao je sirovu tehniku i ništa manje nagonu snagu, potvrđujući da je Bosna vibrirala vitalnošću i nerazumijevanjem dublje i dalje od uobičajenih predrasuda. Ono što upada u oči jest razlika između tretmana kojeg je Mijić namijenio razumijevanju dalmatinskog prostora (*Dalmatinski pejzaž*, 1927.) i onoga koji je ostajao, pod oznakom Bosne, duboko zaključan iza dinarskih prijevoja. Dio lokalnog, sarajevskog kulturnog ambijenta, Mijić je, istovremeno, činio i dio lokalnog intelektualnog nezadovoljstva, upisujući ga upravo u minimaliziranu strukturu izložene slike. Imamo li u vidu Andrićevu negaciju grada i gradskih dispozicija, izrečenu u pripovijetci *Derzelez u hanu* (Književni jug, 1918.), onda u pozadini Mijićeve namjere izrasta poseban vid likovne ekstenzije onoga o čemu je nezadovoljni Andrić pisao. Umjesto iskustveno potvrđenog *Landschafta*, *Drina* je stajala u funkciji mizanscena junaku koji ruši barijere i (post)feudalističke standarde, svejedno da li su oni bili otomanski, habzburški ili vezani uz stvarnost nove, južnoslavenske monarhije.

doc. dr. sc. **Jasmina S. Ćirić**

Sveučilište u Kragujevcu

Filološko-umjetnički fakultet

Nomen est Omen: fra Vita, Povratak vida i simbolika krštenja na južnom portalu samostana Visoki Dečani

Ovaj prilog istražuje ulogu majstora graditelja pri izgradnji samostana Visoki Dečani s naglaskom na simboliku Krštenja i značaj južnog portala kao znaka povratka vida, s potpisom fra Vite. Arhitekt iz Kotora, pripadnik franjevačkog reda, majstorski je kombinirao romaničku tradiciju s duhom obnove gotičke sakralne arhitekture. Krštenje Isusovo, kao temeljni sakrament kršćanske vjere, ima posebno mjesto u duhovnom učenju, simbolizirajući duhovni preporod i povratak vjernika u život povezan s Božjom milošću i darovima Duha Svetoga. Fra Vita, kao graditelj samostana, ostavio je svoj potpis na južnom portalu, na kojem je prikazana scena Krštenja. Njegov potpis označava njegovu ulogu u stvaranju samostana te naglašava važnost i biografiju ktitora Stefana Dečanskog, kojemu je sv. Nikola povratio vid. Scena Krštenja na portalu simbolizira duhovnu dimenziju tog rituala prijelaza. Potpis fra Vite i prikazana scena Krštenja na južnom portalu duboko su povezani s duhovnim i arhitektonskim značajem samostana Visoki Dečani, pružajući uvid u vrijednosti, vjerovanja i kreativnu viziju majstora graditelja te svjedočeći o njihovom doprinosu u stvaranju monumentalnog spomenika i duhovnom iskustvu vjernika.

prof. dr. sc. **Dragan Damjanović**
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

Bizantska tehnika – zapadnjačka poduzeća: mozaici u Hrvatskoj u 19. stoljeću

Među brojne stilove te tehnike gradnje i ukrašavanja koji su ponovo »otkriveni« u 19. stoljeću spadaju i mozaici. Iako se mozaici povremeno pojavljuju i u renesansnim i baroknim stoljećima, s rastom zanimanja za »bizantsku« povijest i kulturu, a zahvaljujući fascinaciji sačuvanim spomenicima na području Italije (Ravenna, Palermo, Rim), u Konstantinopolu i drugim mjestima i njihovom postupnom istraživanju, kroz 19. stoljeće naglo raste i interes za ukrašavanjem novih sakralnih prostora u ovoj tehnici. Po cijeloj Europi utemeljuju se stoga tvrtke specijalizirane za izradu mozaika, od kojih je na području Austro-Ugarske Monarhije svakako najproduktivnija bila *Tiroler Glasmalerei und Mosaik-Anstalt* iz Innsbrucka koja je realizirala većinu mozaika u Hrvatskoj u 19. i početkom 20. stoljeća. Između 1877. i 1900. godine kao specijalist za mozaike u ovoj je tvrtki radio Luigi Solerti, autor mozaika na grkokatoličkoj crkvi svetih Ćirila i Metoda u Zagrebu te pravoslavnoj sabornoj crkvi u Pakracu, koji je radio i na obnovi starih te izvedbi novih mozaika Eufrazijeve bazilike u Poreču. U istom su poduzeću izvedeni i mozaici grkokatoličke katedrale u Križevcima, kapele obitelji Stanić u Vukovaru, grobnice obitelji Jurković na Mirogoju u Zagrebu, a 1913. – 1914. godine i iznimno kvalitetni mozaici pravoslavne Preobraženjske crkve u Zagrebu (autora slikara Bernharda Ricea) s brojnim secesijskim elementima. U zadnjim godinama 19. stoljeća i prvim desetljećima 20. stoljeća mozaik kao tehnika postaje iznimno popularan i pri ukrašavanju rimokatoličkih crkava, kako pokazuju primjeri mozaika izvedenih na oltarima Svetog Križa i svetih Ćirila i Metoda u zagrebačkoj katedrali, mozaici u apsidi i na pročeljima mornaričke crkve Gospe od Mora u Puli te kapucinske crkve u Rijeci. Popularnost tehnike dovela je postupno do utemeljenja novih poduzeća, osobito na području sjeverne Italije (venecijanske radionice), a naposljetku i u samoj Hrvatskoj gdje se 1910. osniva tvrtka Koch i Marinković koja će u sljedećih nekoliko desetljeća, surađujući s brojnim ključnim hrvatskim arhitektima i

umjetnicima (Rudolf Lubynski, Stjepan Podhorsky i drugi), izraditi mozaike za cijeli niz sakralnih i javnih građevina. Cilj je ovoga izlaganja ukazati na najvažnije primjere mozaika izvedenih za područja današnje Hrvatske u razdoblju historicizma i secesije te kontekstualizirati njihovu pojavu sa širenjem interesa za bizantsku umjetnost.

Marin Ivanović, viši asist.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

Odsjek za povijest umjetnosti

Slikarstvo Marka Ivana Rupnika u hrvatskim i bosanskohercegovačkim crkvama

Marko Ivan Rupnik, svećenik i slikar, sa svojom je radionicom realizirao zidne slike, negdje i cjelovita uređenja interijera, u više od deset crkava u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Riječ je pretežno o mozaicima i freskama, ali i dijelovima liturgijskog namještaja poput ambona, oltara, tabernakula, krstionice, do vratnica. Njegov likovni pristup odražava ekumenske ideje, a posebno suvremene tendencije Katoličke crkve u približavanju i mogućem ponovnom sjeđinjanju s Pravoslavnom crkvom. Kao takav, u pravom smislu predstavlja »umjetnički dodir između Istoka i Zapada«. Estetika ovog cjelovitog rješenja uvelike se razlikuje od svega što je od druge polovine 20. stoljeća izvedeno u hrvatskim i bosanskohercegovačkim crkvama, iako bismo je, osim kroz teološku prizmu, mogli promatrati i kroz neke postmodernističke postulate, prvenstveno u smislu revalorizacije povijesnih stilova i u korištenju sinkretizma kao likovnog načela. S obzirom na mnoga izvedena javna djela ovog autora i posljedično njegov utjecaj na likovne kriterije u suvremenom uređenju crkava, u ovome se radu taj stil, koji evocira bizantske oblikovne karakteristike, obrađuje u njegovim estetskim i ideološkim načelima kroz nekoliko važnijih primjera.

prof. emer. dr. sc. **Nikola Jakšić**

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Odjeci bizantske tradicije i zapadnjačke stilske inovacije u koralima zadarskih franjevac

Najreprezentativnija skupina srednjovjekovnih koralna na hrvatskoj obali Jadrana sačuvana je kod zadarskih franjevac. Kodeksi posjeduju bogato ilustrirane inicijale. Pet se kodeksa (H, C, F, G, E) odnosi na antifonar s inicijalima u kojima se ogledaju znatniji stilski utjecaji bizantskog slikarstva. Naprotiv, minijature graduala, dakle preostalih triju kodeksa (A, B, D) slikane su drugačije, a njihov je autor, bez svake sumnje poznavao Giottovo slikarstvo te je svoje inicijale u stilskom smislu usmjerio prema likovnim inovacijama preuzetim od velikoga toskanskog majstora. Tako su se pri svakodnevnoj službi u koru zadarski franjevci susretali istovremeno s minijaturama slikanim u duhu dviju posve različitih likovnih tradicija.

izv. prof. dr. sc. **Ivan Josipović**

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Majstor zadarskih ambona i šira zadarska okolica u kontekstu političkih previranja između Istoka i Zapada početkom 9. stoljeća

Kad sam prije deset godina (2013.) u doktorskoj disertaciji početno definirao opus klesarske produkcije koju sam nazvao *Majstor zadarskih ambona*, njezino sam djelovanje osim u važnim zadarskim crkvama, poput katedrale i Sv. Krševana, prepoznao i u ranokršćanskoj trikonhalnoj crkvi sv. Martina u Pridragi. Određivanjem njezinih likovno-morfoloških karakteristika stvoreni su preduvjeti da korpus klesarija navedenog majstora ubrzo bude proširen i srodnim primjercima iz Raba (M. Jurković), ali i iz Zadra (I. Josipović), čime je broj crkava koje su bile opremljene njegovim klesarijama povećan na najmanje njih četiri. Iako od samoga početka nije bilo sumnje da je riječ o ranoj predromaničkoj skulpturi koja je u stilskom pogledu podudarna s langobardskim reljefima iz sredine i druge polovine 8. stoljeća, detaljna analiza jednoga preupotrebljenog ulomka iz zadarske crkve sv. Krševana, dodatno je suzila dataciju čitave produkcije, pa se time kao vrijeme njezina djelovanja iskristaliziralo prvo desetljeće 9. stoljeća.

Iako su upravo u to vrijeme Zadar i njegova okolica, kao i čitava istočna obala Jadrana, bili u središtu političkih i vojnih sukoba između dvaju sukobljenih Carstava te su se i doslovno nalazili na razmeđu Istoka i Zapada, zanimljivo je da su likovne karakteristike navedene klesarske produkcije isključivo zapadnjačke. Doduše, u ikonografskom pogledu na njezinim su djelima uočljivi i rijetki motivi istočnjačke provenijencije (npr. *senmurv*), ali je njihovu pojavu opet uvjerljivije tumačiti posrednim utjecajem, kao prežitke starih poganskih vjerovanja novopridošle hrvatske vladarske elite, a manje izravnim utjecajem iz Bizanta. Zanimljivo je također istaknuti da je *Majstor zadarskih ambona* očito djelovao za kratke franačke vlasti nad Zadrom i Rabom u prvoj polovini prvoga desetljeća 9. stoljeća, iako su oni, kao i ostali dalmatinski gradovi i prije i poslije toga perioda bili i ostali pod bizantskom vlašću. Zbog svega

navedenoga, opus navedene klesarske produkcije zanimljiv je i kao širi društveni fenomen, a aktualna arheološka istraživanja na jednom lokalitetu u bližoj zadarskoj okolini preliminarno ukazuju da bi on mogao biti i povećan reljefima koji su na njemu otkriveni u posljednje vrijeme.

prof. dr. sc. **Miljenko Jurković**

Palmira Krleža, asist.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

Umjetnost istočnog Jadrana od 6. do 12. stoljeća između Istoka i Zapada

U izlaganju će se propitkivati odabrana djela pretežno arhitektonske i skulptorske baštine u svijetlu različitih društvenih, ekonomskih i kulturnih događaja ključnih za povijest istočnojadranskog prostora kao prostora razmjene različitih ideja i formi koje su dolazile i sa Zapada i sa Istoka. Počevši s Justinijanovim Gotskim ratovima (535. – 545.), politička pripadnost i Istre i Dalmacije Istočnom Rimskom, tj. Bizantskom Carstvu nastavlja se i u ranosrednjovjekovnom razdoblju koje obilježava formiranje svojevrsnog jadranskog *koinèa* s relativno nezavisnim urbanim komunama u marginalnom smislu pripadajućima bizantskom kulturnom krugu. Razdoblje ekonomskog procvata i jačanja sjevernojadranskih emporija u kasnijim desetljećima 8. stoljeća, sudjelovanja dalmatinskih biskupa na Drugom nicejskom koncilu (787.) te posljedično franačko – bizantskog rata (805. – 812.) oko kontrole tada za plovidbu izrazito važnog jadranskog plovnog puta, rezultiralo je vrlo indikativnim umjetničkim rješenjima koja su konzistentna s dosadašnjim saznanjima povijesnih znanosti o karolinškom prodoru u (u političkom smislu) bizantski prostor, no koja nude i neke nove interpretacije, osobito u slučaju kvarnerskog prostora. U radu će se tako preispitati neke tradicionalne spoznaje o pitanju karolinško-bizantskih odnosa kroz poznate primjere skulptorskih radionica i arhitektonske tipologije sačuvanih crkava. Time će se stvoriti temelji za dodatno propitkivanje i reinterpretaciju kulturno-umjetničke baštine istočnog Jadrana i u kasnijim stoljećima, s pojavom sporadičnih bizantinizama i reinterpretiranih bizantinizama južnotalijanskog prostora, koji također svjedoče o istočnojadranskom prostoru kao dinamičnom prostoru interakcija, kako političkih entiteta, tako različitih kulturnih krugova.

prof. dr. sc. **Miljenko Jurković**
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

doc. dr. sc. **Goran Bilogrivić**
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Odsjek za povijest

Ivor Kranjec, asist.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

Novootkrivena dvoapsidalna crkva na otoku Rabu: redefiniranje geostrateškog položaja otoka u vremenu franačke ekspanzije?

Rezultati recentnih istraživanja crkve smještene iznad uvale Gožinka na otoku Rabu u velikoj su mjeri redefinirali naše poimanje uloge otoka u ekspanziji franačke vlasti po istočnoj obali Jadrana u razdoblju kraja 8. i početka 9. stoljeća. Izvorni interijer kasnoantičke jednobrodne crkve s istaknutom apsidom (polukružnom iznutra, poligonalnom izvana) u ranom je srednjem vijeku u potpunosti transformiran, a specifičnu prostornu organizaciju novog svetišta moguće je povezati s nizom komparativnih sjevernojadranskih primjera čiji su arheološki i liturgijski konteksti dosad bili nepoznati. Gotovo u potpunosti sačuvane strukture svetišta ranosrednjovjekovne faze rapske crkve ukazuju na moguće veze s karolinškim kulturnim središtima te otkrivaju na koji su način političke okolnosti mogle utjecati na prostornu organizaciju sakralne arhitekture na području koje je dosad bilo smatrano isključivo teritorijem pod vlašću Istočnog Rimskog Carstva.

doc. dr. sc. **Silva Kalčić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Odsjek za povijest umjetnosti

Vlaho Bukovac, između zapadnog identiteta i blizine Orijenta

Opus Vlaho Bukovca (1855. – 1922.), njegova ostavština, slikarski opus i fotografije uređenja ateljea i stana te današnji izložbeni postav u njegovoj rodnoj kući u Cavtatu razmatram u odnosu na temu islamskih utjecaja te s obzirom na temu orijentalizma u slikarstvu Bukovčeva vremena, postavljajući pitanje možemo li u njemu pronaći orijentalističke elemente/tragove koristeći alate post-kolonijalizma. Kao i na primjeru tzv. orijentalne sobe Viktora Kovačića u njegovom zagrebačkom stanu u Masarykovoju ulici 21, snažan orijentalni utjecaj nalazimo, na primjer, na fotografiji eklektički uređenog interijera pod nazivom *Vlaho Bukovac u zagrebačkom ateljeu* (1897.). Na Bukovčevim slikama kao što je *Divan* (1905.), često rađenima prema fotografijama – što je u to vrijeme bila uobičajena praksa i o čemu piše u autobiografiji *Moj život* – vidimo mnoštvo orijentalnih tkanina, sagova, komade pokućstva koji pripadaju tzv. niskom kulturnom horizontu, zahvaljujući geografskim i kulturnim dodirima s Osmanskim Carstvom.

Bukovac je svoju rodnu kuću u Cavtatu nadogradio i u njoj živio nakon pariške i zagrebačke faze, a potom se nastanjuje u Beču i Pragu. U muzealiziranoj kući u Cavtatu, Kući Bukovac, nalaze se prežici svih stanova, kuća i ateljea u kojima je boravio. U izložbenom postavu sačuvana je i rekreirana snažna prožetost interijera orijentalnim utjecajem: na primjer, slike zidnog postava imaju sag kao podlogu. Riječ je o uspješnom primjeru prenamjene privatne kuće autora kojemu je muzej posvećen kao važan marker lokalne i regionalne kulturne i turističke ponude, dok je turistifikacija Maškovića Hana u Vrani (17. st.), najzapadnijeg spomenika svjetovne turske arhitekture u Europi i jedan od rijetkih primjera osmanske arhitekture na tlu Hrvatske, danas u funkciji tzv. *heritage* hotela, provedena na način faksimila kulturnog identiteta zaštićene arhitekture Hana.

Bojan Krištofić

samostalni istraživač, Zagreb

*Doktorski studij povijesti umjetnosti, kulturne baštine i vizualne kulture,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Performans *Bijela soba* Kugla glumišta u međuodnosima zapisa i sjećanja

Na primjeru performansa *Bijela soba* Kugla glumišta, kao umjetničkog djela ostvarenog u javnom prostoru Novog Zagreba (1978. na jezeru Bundek), istražiti će se karakteristike prijenosa i promjene vrijednosti takvih djela kroz njihove dokumente: medije fotografije i tekstualnih zapisa te audiovizualnih svjedočanstava. Istraživač će upotrijebiti fotografije Gorana Pavelića, Ivana Mršića i drugih autora te samostalno prikupljene usmene iskaze Miodraga Krencera (člana Kugla glumišta, ali ne i sudionika izvedbe) i drugih svjedoka, kako bi komparirao osobitosti različitih vrsta temporalnosti tog umjetničkog događaja – performansa u transferima između izvornog zbivanja, individualnog sjećanja i subjektivnog slikovnog dokumenta – fotografije. Pritom će biti skicirano i pitanje o autonomnoj vrijednosti fotografije koja dokumentira umjetničko djelo ograničenog, kratkog trajanja u vremenu, važno za doktorsko istraživanje umjetnosti u javnom prostoru Novog Zagreba od kasnih 50-ih do kraja 80-ih godina 20. stoljeća. U sklopu istraživanja temeljno se putem fotografskih dokumenata, umjetničkih radova temporalnog karaktera po sebi, proučavaju djela kojima je vrijeme, uz prostor, osnovna odrednica. Tragom takve i vezane građe, žele se precizirati promjene u doživljaju i razumijevanju modernističke urbanističko-arhitektonske i kulturne paradigme, čiji je Novi Zagreb jedan od prepoznatljivih rezultata, od strane članova njezove zajednice i samosvjesnih korisnika, poput umjetnika.

prof. dr. sc. **Nina Kudiš**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Odsjek za povijest umjetnosti

Seriya portreta osmanskih sultana iz radionice Paola Veronesea i njezine kopije

U londonskom Sotheby's-u je 19. listopada 2016. održana aukcija pod nazivom *Arts of the Islamic World*. Na njoj je za pretjeranu cijenu od 185 000 funti sterlinga prodana slika pripisana radionici Paola Veronesea (68 x 51 cm) koja prikazuje sultana Bajazida I. Kupac je bio Islamic Arts Museum Malaysia sa sjedištem u Kuala Lumpuru koji je tri godine kasnije bio partner British Museumu pri organizaciji posljednje velike izložbe prije izbijanja pandemije COVID-19, *Inspired by the East: How the Islamic World Influenced Western Art*. Tom je prilikom prikaz Bajazida I. vraćen u London te je štoviše posluzio kao nositelj vizualnog identiteta izložbe, našavši se na koricama njezina kataloga i na plakatu. U izlaganju će biti riječi o venecijanskoj tradiciji prikazivanja turskih vladara, ambasadora, uglednika i trgovaca te viđenju stranaca općenito, kao i seriji prikaza osmanskih sultana nastaloj u radionici Paola Veronesea te njezinim brojnim kopijama. Slika što se danas čuva u Kuala Lumpuru sigurno je pripadala jednom od takvih raspršenih nizova. Za ovo djelo će u okviru izlaganja biti ponudena atribucija majstoru čija su djela prisutna u Istri i Dalmaciji te donekle drugačija datacija od one koju su ponudili stručnjaci aukcijske kuće Sotheby's, ali i William Kynan-Wilson u katalogu londonske izložbe.

dr. sc. **Vesna Lovrić Plantić**, muzejska savjetnica
Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Europski satovi u Osmanskom Carstvu

U Osmanskom Carstvu izuzetno značajnu ulogu imale su religijske obveze koje su uključivale i veći broj dnevnih molitvi. Kako bi vjernici mogli biti pozvani na njih u točno određeno vrijeme, razvili su se astronomski instrumenti i sunčani satovi, međutim, ne i produkcija mehaničkih satova. Sve do kraja 19. stoljeća Turci su imali podjelu dana od jednog do drugog zalaska sunca, tzv. temporalno vrijeme koje se mijenjalo s promjenom duljine dana. Mehanički satovi simbolizirali su sekularno, isprazno i smatrali su se tek *gadgetima* i statusnim simbolima. Zato su zapadni diplomati od 16. stoljeća nadalje često poklanjali sultanu i lokalnim zapovjednicima satove, naročito one skupocjeno ukrašene, s ugrađenim glazbenim i astronomskim mehanizmima. U isto se vrijeme u Galati, predgrađu Konstantinopola u kojem su živjeli stranci, nastanila kolonija urara iz Ženeve koji su uglavnom popravljali satove i prodavali satove koji su rađeni namjenski za tursko tržište – *horloges à la turque*. Naši krajevi bili su ili u sastavu Osmanskog Carstva, ili na njegovim granicama, što je bio razlog zbog kojeg se na našem teritoriju sačuvao veći broj satova rađenih na Zapadu – u Engleskoj, Francuskoj, Veneciji – za turski imperij. U Muzeju za umjetnost i obrt nalazi se sedamnaest takvih primjeraka specifičnih karakteristika koje ukazuju kako su napravljeni upravo za Osmansko Carstvo.

izv. prof. dr. sc. **Lovorka Magaš Bilandžić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

Između Istoka i Zapada – časopis *Jugoslavija: jugoslovenski turizam* i kreiranje medijske slike Kraljevine SHS/ Jugoslavije između dva svjetska rata

Bogato ilustrirana višejezična revija *Jugoslavija: jugoslovenski turizam* izlazila je u Splitu od 1928. do 1939. godine pod uredništvom Jerka Čulića. Bila je primarno namijenjena inozemnom tržištu te je u međuratnim godinama značajno pridonijela promoviranju turističke djelatnosti i kreiranju medijske slike Kraljevine SHS/Jugoslavije kao zemlje višestrukih identiteta koja spaja Istok i Zapad, omogućuje uvid u »različite« svjetove te bogatu prirodnu, kulturnu i nematerijalnu baštinu. Časopis je 1928. – 1929. godine izlazio pod prvotnim nazivom *Jugoslovenski turizam* kao »organ za propagandu turizma u Jugoslaviji«, a od 1930. godine postao je službeno glasilo Putnika, društva za »saobraćaj« turista. Ključnu ulogu u diseminaciji sadržaja imala je vizualna komponenta časopisa te se velika pažnja posvećivala grafičkom oblikovanju i slikovnim priložima – od ilustracija protagonista dalmatinske umjetničke scene do brojnih reportažnih i umjetničkih fotografija amaterskih i profesionalnih fotografa i fotoagencija iz različitih dijelova države, ali i inozemstva.

U izlaganju će na primjeru časopisa *Jugoslavija: jugoslovenski turizam* biti riječi o ulozi tiskanih medija, grafičkog dizajna i fotografije u promoviranju turizma na Jadranu te oblikovanju medijske slike države i populariziranju ideje o Jugoslaviji kao egzotičnoj destinaciji koja spaja tradiciju i suvremenost, zapadni kulturni krug s Orijentom, Mediteran s Balkanom.

doc. dr. sc. **Ana Marinković**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

izv. prof. dr. sc. **Trpimir Vedriš**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Karika koja nedostaje: Rimski kultovi na istočnom Jadraniu između ranobizantskog perioda i Aachenskog mira

Temeljeći se na novim historiografskim spoznajama o obnovi crkvene organizacije u srednjovjekovnoj Dalmaciji, ovim će se prilogom istražiti uloga kultova rimskih svetaca kao dio napora papinstva da »vрати« jurisdikciju nad antičkim Ilirikom. Izvor napetosti između Rima i Konstantinopola tijekom 8. i 9. stoljeća bio je vezan uz obnovu zamrlih biskupija kao rezultat intenzivnih papinskih intervencija na istočnom Jadraniu.

S fokusom na Gornju Dalmaciju, a posebice Dubrovnik, definirat će se ranobizantski, rimski te bizantski hagiografski sloj vezan uz Aachenski mir. Posebnu pažnju zaslužuju dosad slabije istraživani kultovi rimskog podrijetla koji su zasigurno igrali važnu ulogu u procesu vraćanja teritorija pod papinsku jurisdikciju tijekom kasnijeg 8. stoljeća. Na samom početku 9. stoljeća, slanjem niza važnih relikvija iz Konstantinopola u strateški ključne jadranske gradove, obilježena je nova faza u pozicioniranju ovih gradova između dviju crkvenih sila. Analizom pisanih i drugih svjedočanstava o relikvijama, crkva-ma, kao i ranim zapisima legendi, pokušat će se ocrtati širi crkveno-politički kontekst prijenosa relikvija i posljedičnog razvoja kultova u Dubrovniku i na širem istočnom Jadraniu u perspektivi dinamične izmjene njihovih izvorišta na Istoku i Zapadu.

doc. dr. sc. **Emma Mazrak**

Akademija likovnih umjetnosti

Univerzitet u Sarajevu

Obelisk/nišan iz Gornjih Bakića kod Olova

U istraživanju se problematizira posebna grupa najmlađih vertikalnih stećaka, odnosno prvih nišana, nadgrobnika tipa obeliska s kuglom, podizanih u 15. i 16. stoljeću na prostoru Bosanskog Kraljevstva, odnosno Osman-skog Carstva. U tom kontekstu posebno se izdvaja pojava tzv »hrišćanskih/kršćanskih nišana« koju je davno identificirao autor Šefik Bešlić. Ono što je prilično fascinantno u cjelokupnom procesu transformiranja nadgrobnika u tom vremenu je očigledna i jasna sinteza dvaju umjetničkih tradicija: kršćanske, u širem smislu te riječi, i islamske/osmanske. Spomenici jednakih oblikovnih vrijednosti tipa četverostrane prizme s kuglom, simultano se podižu pojedincima različitih konfesija (obelisci/nišani Mahmuta Brankovića i Radivoja Oprašića), a iz te grupe se posebno izdvaja obelisk/nišan s lokaliteta Vlaškovac u Gornjim Bakićima kod Olova. Ovaj usamljeni monolitni kenotaf s grbom, visok preko četiri metra, u smislu trodimenzionalnog oblikovanja forme jasno ukazuje na umjetnost islama i oblik jedne vrste najstarijih nišana, a s druge strane, reljefni motivi i njihova ikonografija izravno su povezani s kršćanstvom, odnosno s jednako oblikovanim motivima koje susrećemo najprije na stećcima u okolini Olova, u neposrednoj blizini spomenika. Na izlaganju će se prezentirati rezultati istraživanja vezanoga za analizu forme i reljefnih motiva, te vjerski i naručiteljski kontekst.

izv. prof. dr. sc. **Tatjana Mićević-Đurić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

Odsjek za povijest umjetnosti

Slikarstvo i ideologija/identitet na primjerima bokokotorskog srednjovjekovnog zidnog slikarstva

Poznato je kako su benediktinci iz Montecassina, Normani na Siciliji ili mle-tačka vlastela, pozivali mozaičare iz Bizanta radi oslikavanja zidova njihovih važnih crkava. Prihvatanje tog slikarstva, jasno pripadajućeg bizantskome kulturnome krugu, u relativno identitetski i ideološki »čistim« sredinama na Zapadu nije bilo problem. No, u miješanim sredinama istočnojadranske obale, kao na primjer u Boki Kotorskoj, pripadanje jednome ili drugome kr-šćanskome obredu, a kasnije i *unijaćenje*, moglo je biti bitnim elementom u odlučivanju o slikarstvu pojedinih crkava.

Iako i u Boki imamo primjere angažiranja grčkih slikara za oslikavanje ka-toličkih crkava, kao u kotorskoj katedrali, jasno je, osobito s protokom vre-mena, kako se za oslikavanje katoličkih crkava sve više angažiraju slikari for-mirani u duhu stilova zapadne umjetnosti. Nasuprot tome, pravoslavni na-ručitelji isključivo se obraćaju majstorima čvrsto povezanim s bizantskom umjetničkom poukom, sve dok je matica iz koje su pristizali takvi umjetnič-ki utjecaji postojala. U vrijeme jačanja opasnosti od turskih osvajanja, i oni počinju pokazivati veći stupanj tolerancije prema umjetnicima okrenutima zapadnim umjetničkim stilovima, kao što vidimo na primjeru male crkve manastira Savina. Posebno su zanimljivi primjeri slikarstva u crkvama koje su podigli zagovornici unije ili crkvama s dva oltara, katoličkim i pravoslav-nim, kao što su crkve u Stolivu i u Bogišićima, kada se ravnopravno, jedan uz drugoga, nalaze slike sadržajem ili formom jasno pripadajuće jednom ili drugom umjetničkom krugu.

Takvi primjeri, a osobito konzervativnost poslijebizantskog slikarstva na tome prostoru, jasno svjedoči ulogu i značaj slikarstva, a osobito ikonografi-je, za shvaćanje identiteta i pripadnosti.

izv. prof. dr. sc. **Ana Mišković**

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Utjecaj Istoka i Zapada na sjevernim i južnim stranama zadarskih svetišta

U oblikovanju crkvenog prostora neizostavnu komponentu ima njegova funkcija, odnosno liturgija koja zahtjeva adekvatnu formu. Po njoj se konstruiraju prostori namijenjeni kleru i laicima. Liturgija Istočne i Zapadne crkve u tom pogledu ima određena, bitna razgraničenja koja se manifestiraju u dispoziciji svetišnog prostora, a njih ocrtavaju instalacije ili arhitektonski elementi. Veći dio svetišta je ipak namijenjen laicima koji su sukladno pravilnicima rimskog obreda bili podijeljeni na rodove: žene su bile na sjevernoj strani, a muškarci na južnoj strani svetišta. U okviru Istočne crkve žene su bile smještene i na galerijama. U zadarskim kršćanskim svetištima od vremena njihova podizanja prepoznata je prostorna organizacija za vjernike laike koju potkrjepljuju i činjenice. Tako se u katedrali sv. Anastazije uz pomoć opisa iz knjige Konstantina Porfirogeneta *De cerimoniis* ili arhaičnih izraza za galerije katedrale (*matronarii, ginecei*) postojanje prostora povrh bočnih brodova koji bi pritom bili namijenjeni ženama može datirati u prvu fazu podizanja svetišta. Podjelu vjernika u donjim etažama katedrale na ženski i muški rod sugeriraju mlađi zapisi apostolskih vizitacija uoči tridentske obnove. U njima iščitavamo raspored oltara gdje su na sjevernoj strani bili oni titulirani svecima, dok su na južnoj strani bili oni titulirani svecima. Istovjetna situacija uviđa se i u drugoj po veličini zadarskoj crkvi sv. Stjepana: podjelu na muški i ženski rod u kasnoj antici sugerira raspored kolonada koji na južnoj strani ima toskansko oblikovanje, a na sjevernoj korintsko. Apostolske vizitacije iste crkve navode raspored oltara u sjevernom brodu posvećen svecima, dok je na južnoj posvećen svecima. U iznesenom se reflektiraju utjecaji ponajviše Zapadne crkve, dok bi se utjecaj s Istoka zrcalio u galerijama zadarske prvostolnice.

dr. sc. **Majna Parijez**

samostalna istraživačica, Trebinje

Utjecaj umjetnika iz Primorja na umjetničko stvaralaštvo papa Strahinje iz Budimlja

Zograf i sitnoslikar pop Strahinja iz Budimlja, plodonosni i svestrani postbizantski majstor, bio je cijenjen i tražen na području obnovljene Pečke patrijaršije u vrijeme vladavine Osmanskog Carstva. Djela ovog nadasve plodonosnog domaćeg majstora nastala su u rasponu od 1591. do 1621./1622. godine, što znači da u tih tridesetak godina možemo pratiti njegov umjetnički razvoj. U Strahinjiniu slikarstvu se javljaju pojedini prizori, poput *Evandjelja o pastironačelniku* iz manastira sv. Nikole u Ozrenu pored Doboja, koji su za pravoslavnu sredinu posve neuobičajeni. Mišljenja smo da je bjelopoljski manastir koji je također posvećen sv. Nikoli (poznat je i pod nazivom Nikoljac) uistinu bitna karika u proučavanju prikaza *Evandjelje o pastironačelniku* (danas je u cijelosti uništen), ali i ostalih neuobičajenih ikonografskih rješenja koja se primjećuje kod Strahinje. Stoga će se u izlaganju predstaviti polimsko područje skupa s manastirom Nikoljcem koji je u to vrijeme bio značajno kulturno središte, te ukazati na netipične ikonografske pojedinosti koje su uočene na njegovim zidnim slikama. U dobro očuvanom zidnom slikarstvu crkve sv. Nikole u Bijelom Polju, nailazimo na mnoštvo za pravoslavnu sredinu atipičnih pojedinosti kao što su, primjerice, brojne reference na aktove kako u ciklusu Propovijedanje i Krštenje Ivana Krstitelja, tako i na zidnim površinama na kojima su prikazane pojedinačne muke grešnika u paklu u sastavu složenog i prostorno razgranatog Posljednjeg suda. Za posve neobičnu nagu mušku figuru ubojice jedina usporedba s ovih prostora bila bi sinopija Dujma Vuškovića u splitskoj katedrali iz sredine 15. stoljeća, kasnogotička po svome stilskom izričaju. Nema sumnje da je strijelama izbodeno tijelo ubojice u Nikoljcu zapravo koncipirano prema katoličkim prikazima sv. Sebastijana, ikonografski formuliranim i omiljenim od 15. stoljeća, kako ga prikazuju prvo kotorski slikar Mihailo na fresci u Mržepu iz 1451. godine, a potom i Vicko Lovrin na poliptihu franjevačke crkve u Cavtatu iz 1509./10. godine. Nadalje, također treba spomenuti slučajno očuvani spomen pljevaljskog »pengatura« popa Nikole iz 1537. godine. Izraz »pengatur« romanskog je podrijetla i karakterističan je za dubrovačko jezično područje. U izlaganju

će se iznijeti pretpostavke o vezi slikara popa Nikole s Dubrovnikom i tadašnjim Polimljem. Treba imati u vidu da u crkvi sv. Nikole u Bijelom Polju postoji još prizora koji su atipični za pravoslavnu sredinu, pa je moguće pretpostaviti da je »pengatur« pop Nikola mogao biti jedan od umjetnika koji su oslikali manastir Nikoljac. Da bi se dobila cjelovita slika o umjetnicima iz Jadranskog primorja koji su djelovali u polimskom području kao i o njihovim utjecajima na pravoslavnu umjetnost, bit će potrebno detaljnije se pozabaviti skupinom umjetnika koja je djelovala na Jadranskom primorju. Tada bi zacijelo dobili još cjelovitiju sliku o prikazu *Evandjelje o pastironačelniku*, ali i o Strahinjinu opusu u cjelini. Njegova spremnost da uči i da malo iskače iz uobičajenih ikonografskih klišea, učinila ga je prepoznatljivom umjetničkom pojavom s kraja 16. i početka 17. stoljeća na području obnovljene Pečke patrijaršije.

Patricia Počanić, asist.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

Marija Perkec

samostalna istraživačica, Zagreb

Plastika i modernost u socijalističkoj Jugoslaviji: uloga plastike u umjetnosti i svakodnevici između Istoka i Zapada

Plastika, u svjetskoj i domaćoj društveno-političkoj povijesti, ali i povijesti dizajna te umjetnosti u poslijeratnom razdoblju, predstavljala je materijal modernosti. Iako korištena u gospodarstvu i umjetnosti druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća, plastika je u poslijeratnim godinama na ekonomskoj, društveno-političkoj i estetskoj razini istovremeno predstavljala dosege potrošačkog društva Zapadnog bloka i socijalistički materijal Istočnog bloka. Razvoj kemijske industrije (a time i plastike) u Istočnom bloku, osobito DDR-u pa tako i u Jugoslaviji (*Jugovinil, Jugoplastika, Biserka*, itd.), svjedočio je »privrednom čudu« moderne, socijalističke, industrije. Različita značenja pripisana materijalu odrazila su se i na umjetnički svijet, a novoosnovana jugoslavenska udruženja poput Društva plastičara i gumaraca poticala su i primjenu plastike u suvremenoj umjetnosti. Zbog specifičnog i kompleksnog političkog, ekonomskog, sociološkog, kulturnog i umjetničkog tumačenja, cilj je izlaganja predstaviti ideološku funkciju plastike u Jugoslaviji na razmeđu Istoka i Zapada, razmotriti industrijsku transformaciju jadranske obale usred izgradnje proizvodnih pogona na obali, istražiti upotrebu plastike u produkt dizajnu i likovnoj umjetnosti u svrhu promoviranja novog materijala te razmotriti vezu razvoja potrošačke kulture i plastike u Jugoslaviji tijekom 1950-ih, 1960-ih i 1970-ih godina.

prof. dr. sc. **Ivana Prijatelj Pavičić**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Odsjek za povijest umjetnosti

prof. dr. sc. **Maciej Czerwiński**

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Instytut Filologii Słowiańskiej

Miroslav Krleža, izložba Zlato i srebro Zadra i ideje o pozicioniranju između Istoka i Zapada

Miroslav Krleža je u osvit pedesetih (kao ključna figura u Akademiji i Enciklopediji) snažan utjecaj imao ne samo na tvorbu nacionalne kulturne ideologije, nego, čini se, čak i kao promotor istraživanja nekih tema u povijesti umjetnosti.

Krleža je, kako pokazuje Stanko Lasić, tada zapravo završio svoju destruktivnu fazu dekonstrukcije nacionalnog kanona i paralelno razmišljajući o enciklopediji, započevši od Ljubljanskog nastupa na Kongresu pisaca Jugoslavije (1952.) gradio svoju ulogu »unutarnjeg disidenta« koji istovremeno podražava hegemonijski narativ nacije. No u razdoblju do 1951. godine on otvoreno podržava partiju, ali kulturnim strujanjima u njoj nameće svoju viziju. To se posebno vidi u njegovoj aktivnosti vezanoj uz koncipiranje izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije u Parizu te izložbe *Zlato i srebro Zadra* prikazane u atriju JAZU 1951. godine.

U referatu ćemo pokazati kako te 1950. godine Cvito Fisković i Krleža, kada se radi izložba *Zlato i srebro Zadra*, dijele vrlo slične teze i kad interpretiraju umjetnike Schiavone i kad pišu o zlatu i srebru Zadra. Krležin diskurs iz uvoda iz monografije *Zlato i srebro Zadra* interpretira se u odnosu na njegove ranije ideje, napose one vezane uz književnost i eseje objavljene nakon Prvog svjetskog rata.

Frane Prpa, asist.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Odsjek za povijest umjetnosti

Pitanje ubikacije »carske džamije« i džamije Šahin-age Terzibalića u Drnišu

U razdoblju osmanske vladavine nad Drnišom, od 1522. do 1683. godine, grad se u urbanističkom smislu razvio od srednjovjekovne utvrde do kasabe. Paralelno s takvim razvojem Drniš se s vremenom razvio i u važno trgovačko, vojno-obrambeno i vjersko središte 17. stoljeća. U kontekstu razvoja islamske sakralne arhitekture u unutrašnjosti Dalmacije, u izlaganju će se ostvariti poseban osvrt na dvije gradske džamije – carsku džamiju i džamiju Šahin-age Terzibalića. Uz još uvijek vidljive ostatke islamske arhitekture, o vjerskom značaju grada Drniša saznajemo i iz pisanih vrela osmanskog doba. Glavni cilj ovog izlaganja je prikazati problematiku vezanu uz pitanje ubikacije carske džamije i džamije Šahin-age Terzibalića. Naime, pitanje ubikacije ovih dvaju objekata još uvijek nije do kraja razjašnjeno. Što se tiče džamije Šahin-age Terzibalića, ovim istraživanjem će se po prvi put, koristeći povijesna vrela i relevantnu literaturu, donijeti njezina točna ubikacija. Uz pisane i slikovne izvore 17. stoljeća, koristit će se i izvori iz mletačkog razdoblja, odnosno slikovni prikazi i katastarske mape 18. stoljeća. Temeljem usporedbe slikovnih prikaza iz 17. stoljeća i 18. stoljeća jasno se može ubicirati džamija Šahin-age Terzibalića. Kod carske džamije takvo precizno određenje nije moguće, no temeljem vizualnih i drugih povijesnih vrela 17. stoljeća iznijet će se pretpostavka o njezinu položaju.

izv. prof. dr. sc. **Rosana Ratkovčić**

Sveučilište Sjever, Koprivnica

Odjel za umjetničke studije

Zidne slike dalmatinskog majstora u kraljevskoj kapeli na Bobovcu

Bobovac je bio prijestolnica srednjovjekovnog Bosanskog Kraljevstva do osmanlijskog osvajanja Bosne 1463. godine. Tragovi drugog sloja zidnih slika pronađeni u kraljevskoj grobnoj kapeli pokazuju da je cijela unutrašnjost kapele bila oslikana. Ovaj sloj vjerojatno je nastao u vrijeme vladavine kralja Tvrtka II., između 1430. i 1443. godine. Danas se u kapeli mogu vidjeti samo tragovi nekadašnjeg oslika, većinom dijelovi jednobojne crvene draperije slikane u donjem dijelu svih zidova. Mali ulomci zidnih slika iz kapele na Bobovcu izloženi su u stalnom postavu Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Na ovim ulomcima vide se dijelovi figura: detalji lica, očiju, kose i aureola, kao i motivi vegetabilnih uzoraka. Unatoč malim dimenzijama ulomci pokazuju da se radilo o zidnim slikama velike likovne vrijednosti. U ovom izlaganju pokušat ćemo istražiti dodirne točke ulomaka zidnih slika iz kapele na Bobovcu i radova najboljih dubrovačkih i dalmatinskih slikara tog vremena te pokazati da je neki od ovih slikara vjerojatno oslikao kapelu na Bobovcu. Poznate su ekonomske i diplomatske veze između Bosne i Dubrovnika tijekom srednjovjekovnih stoljeća, a Cvito Fisković pisao je o dubrovačkim slikarima i graditeljima koji su radili u Bosni, ili za bosanske velikaše u Dubrovniku, te primali bosanske mladiće na nauk u svoje radionice. Pronađeni ulomci arhitektonske plastike, kao i ulomci skulpture kraljevskih grobnica iz bobovačke kapele odlikuju se besprijekornom kvalitetom izrade, što potvrđuje da su bosanski vladari za uređenje svog dvora zapošljavali vrhunske majstore, pa možemo pretpostaviti da je izrada zidnih slika također povjerena nekom od najboljih slikara koji su u to vrijeme djelovali u Dalmaciji.

dr. sc. **Petar Strunje**, poslijedoktorand

Università Ca' Foscari di Venezia

Dipartimento di filosofia e beni culturali

Muslimanski prostori na katoličkome Jadranu u ranome novom vijeku

Muslimanska se prisutnost u gradovima mletačke Dalmacije i u Dubrovniku ranoga novoga vijeka smatra sporadičnom i perifernom, bez obzira na to što se Osmansko Carstvo nalazilo u neposrednoj blizini. Pritom se međudržavna granica tradicionalno smatrala teško premostivom razdjelnicom dvaju svjetova. Preispitujući koncept granice, ovaj prilog proučava gotovo nepoznate osmanske prostore u dalmatinskim gradovima druge polovice 16. i prve polovice 17. stoljeća – točnije gradske kuće i trgovačke *loggie* izvan zidina koje su služile isključivo za privremen smještaj pridošlih osmanskih muslimana i trgovinu s njima, što pokazuje da je muslimanska manjinska prisutnost u dalmatinskim gradovima bila redovita i regulirana. Preko pisanih i vizualnih izvora bit će rekonstruirane specijalizirane *loggie* u Splitu i Šibeniku, ubicirane i opisane takozvane turske kuće u Zadru, Splitu i Dubrovniku, a onovremene će rasprave rasvijetliti proces urbanog pozicioniranja i arhitektonskog planiranja tih građevina i tipološke im prethodnike i sljednike. Naposljetku će biti analizirani utjecaji osmanske kulture stanovanja i muslimanskih običaja na formiranje tih građevina naručenih od strane lokalnih institucija i izvedenih od lokalnih majstora, a bit će raspravljeno i pitanje njihove hibridnosti.

doc. dr. sc. **Ivana Tomas**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

O srednjovjekovnoj kamenoj opremi elafitskih crkava

U izučavanju umjetničkih dodira Istoka i Zapada na Jadranu, jedan od zasigurno zanimljivijih primjera je srednjovjekovna spomenička baština Elafitskog otočja, napose triju najvažnijih otoka dubrovačkog arhipelaga: Šipana, Lopuda i Koločepa. Osim fenomena omanjih sakralnih zdanja s kupolom karakterističnih upravo za spomenuta tri otoka, pri čemu svakako valja naglasiti kako je na najmanjem Koločepu, zastupljen ponajveći broj tih specifičnih crkava, posebnu pozornost zaslužuje i njihova kamena oprema nastala tijekom razdoblja ranog i zrelog srednjeg vijeka. Nedvojbeno najluksuzniji primjer opremanja vezan je za crkvu sv. Mihajla na Koločepu. Riječ je o mramornoj opremi vrsne klesarske izvedbe koja nadilazi brojne primjere opremanja srednjovjekovnih svetišta u Dubrovniku i njegovoj okolici, ali i na širem prostoru Jadrana. Osim Sv. Mihajla na Koločepu, pozornost će biti usmjerena i na opremu dviju lopudskih crkava – Sv. Ivana Krstitelja na vrhu Ivanjeg brda i Sv. Ilije na predjelu Sutilija, ali i na nekoliko iznimno vrijednih i neobjelodanjenih ulomaka s tog otoka. Osim detaljnije analize klesane opreme i detektiranja umjetničkih poticaja Istoka i Zapada, namjera je naglasiti značaj tih izvangradskih svetišta, ali i njihovih investitora.

Marinko Tomasović, viši kustos

Gradski muzej Makarska

Umjetnost bizantskog kruga očitovana predmetima umjetničkog obrta i drugih proizvoda istočnomediteranskih radionica nađenih u Makarskom primorju

Arheološka istraživanja zaštitnog i sustavnog karaktera u Makarskom primorju, većeg dijela priobalja između ušća Cetine i Neretve okrenutog otocima Braču i Hvaru te zatvorenog poluotokom Pelješcem s južne strane, obuhvatila su proteklih trideset godina i kasnoantičke lokalitete. Zajedno sa spoznajama i pretpostavkama proisteklim iz ranijih zapažanja, terenskih pregleda ili ograničenih istraživanja, jasno su putem brojnih nalaza umjetničkog obrta, opreme crkava radovima klesarskih radionica, ali i dokaza o predmetima svakodnevne upotrebe poput keramičkog posuđa, naznačila istaknutu materijalnu podlogu u stilskom osloncu, okrenutosti ili prispjeću iz bizantskih i drugih istočnomediteranskih radionica. Nalazi u Tučepima ukazali su i na srednjovjekovni kontinuitet u nabavci predmeta s osobitim karakteristikama radionica Istoka, istovremeno s bizantskom komponentom u gradnji kupolne crkve sv. Jurja u 12. – 13. stoljeću.

Osobito su istraživanja kasnoantičkih lokaliteta na Bošcu u Gradcu i Sv. Petru u Makarskoj rezultirala nalazima prispjelim iz istočnomediteranskih radionica. Na Sv. Petru su nađeni i iznimno rijetki primjerci umjetničkog obrta, stilski doradenog nakita i dijelova liturgijskih predmeta s karakteristikama bizantskih radionica 6. stoljeća. Potvrda su položaja kao značajne točke obrambenog sustava cara Justinijana I. u ratu s Gotima (535. – 555.) i njegove uloge u obrani rimskog Muccuruma u podnožju. Oba lokaliteta razmatrani su i u kontekstu gradova-utvrda, Labinetze i Mokrona, spomenutih u *De administrando imperio*, djelu cara Konstantina Porfirogeneta iz 10. stoljeća.

doc. dr. sc. **Maja Zeman**

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest umjetnosti

»Inspirativni«, »implementirani« ili »prisvojeni« Istok – kamena plastika dubrovačke katedrale kao odraz povijesnih i umjetničkih mijena 12. – 14. stoljeća

U nizu majstora angažiranih u izgradnji i opremanju dubrovačke katedrale, istaknuto mjesto zauzimaju prvi poznati protomajstor Eustazije (1199.) i protomajstor Paskval (od 1255.). Školovani u vrsnim radionicama južne Italije, obojica nastavljaju manire prethodnika, izraslih na lokalnoj tradiciji, isprepletenoj utjecajima sjevernotalijanskih, pa i udaljenijih sjevernoeuropskih regija, s uvijek prisutnim *orijentalnim* motivima. No u vremenu u kojem su stvarali, obilježenom u njihovoj postojbini vladavinom Normana i Fridrika II., utjecaj *orijentalnog* prelazi okvire posuđivanja ikonografskih predložaka; postaje višeslojan i djeluje na formiranje integralnih obilježja stila romanike. U tome je važnu ulogu moralo odigrati doseljavanje saracenskih obrtnika na tlo Apulije, kao i značaj koji su za Fridrika II. imali prostori poput Cipra, s prominentnim klesarskim radionicama još u 6. stoljeću. Navedeno se ogleda u kamenoj plastici dubrovačke katedrale, čiji je korpus posljednjih godina znatno nadopunjen. Obuhvatnijom obradom, teze o kontinuiranom oslanjanju njezine skulpture upravo na južnotalijanske modele potvrđene su, dok su ustanovljene i neke do sada nepoznate karakteristike i tehnike obrade liturgijskog namještaja. Prošireni korpus kamene plastike omogućio je proširiti i dijapazon usporednih primjera, što je polučilo novim interpretacijama »klasicizirajućih« elemenata i iz nešto kasnijih faza (13. – 14. st.). Već uočena »helenistička maštovitost motivike« (I. Fisković, 2015.) sagledana je u kontekstu političkih i društvenih zbivanja iz doba Anžuvina, kada je promjene u stilu diktiralo i programatsko prisvajanje nasljeđa antičkog Istoka od »legitimnih baštinka« – kršćanskih vladara Zapada.

Znanstveni skup
XVIII. DANI CVITA FISKOVIĆA:
UMJETNIČKI DODIRI »ISTOKA« I »ZAPADA«
Orebić, 4. – 7. listopada 2023.
program i knjižica sažetaka

Nakladnik:
FF-press

Skup se održava pod stalnim pokroviteljstvom VII. Razreda za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Održavanje skupa financijski su potpomogli: Društvo prijatelja dubrovačke starine; Dubrovačko-neretvanska županija; Općina Orebić; Pomorski muzej Orebić; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske

Ilustracija na naslovnici: Neznani majstor, *Bogorodica s Djetetom* (detalj), sredina XIII. stoljeća, Zadar, Stalna izložba crkvene umjetnosti (iz crkve sv. Šime); izvor: Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije: Slikarstvo, priredio: Nikola Jakšić, Zadar, Zadarska nadbiskupija, 2006.

Zagreb, rujan 2023.

ISBN: 978-953-379-123-4

